

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 12 (2023/Kış), ss. 289-302.

Geliş Tarihi: 9 Kasım 2022

Kabul Tarihi: 5 Ocak 2023

Araştırma Makalesi/Research Article*

Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Afganistan'a Verdiği Askeri, Sağlık ve Eğitim Alanındaki Destekler

Fahri YETİM**

Öz

Türk-Afgan ilişkilerinin oldukça eskilere dayanan bir geçmişi vardır. Türk tarihinin Orta Asya'dan başlayan macerasında Ön Asya güzergâhı üzerinde bulunan Afganistan, tarih boyunca yoğun siyasi, askeri ve ekonomik gelişmelere sahne olmuştur. Tarihi ipek yolu döneminden modern dönemlere uzanan çizgide iki ülke, Asya ile Batı dünyası arasındaki gelişmelerde Türkiye ve Afganistan çoğu zaman kilit konumunda bulunmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin, özellikle Türklerin İslamiyet'i kabulünden Osmanlı Devleti'nin sonlarına kadar uzanan devirlere dayanan zengin bir tarihsel arka planı vardır. Bu potansiyele dayanan ilişkilerdeki yoğunluk, Türk Milli Mücadelesi ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde de artarak devam etmiştir. Nitekim Afganistan, Milli Mücadele döneminde Türkiye'yi en erken tanıyan ülkelerden biri olmuştur. Modern dönemler içinde sömürgecilik ve Soğuk Savaş dönemlerinde Büyük Güçlerin hegemonya kurma alanı içinde yer alan Afganistan, uzun zaman büyük siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik ve sosyal sorunlar yaşamıştır. Bu süreçte Afganistan'ın en büyük destekçilerinden biri Türkiye olmuştur. Türkiye, kuruluşundan itibaren Afganistan'a eğitim, kültür, sağlık ve diğer alanlarda sürekli destek sağlayarak bu ülkenin istikrarına ve modernleşmesine katkıda bulunmuştur. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde (Devlet Arşivleri Başkanlığı) bulunan çok sayıda belge bunun örneklerine işaret etmektedir.

Bu çalışmada iki ülke arasında geliştirilen ilişkiler çerçevesinde Türkiye'nin Afganistan'a sözü edilen alanlarda verdiği desteğin bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, (fyetim@ogu.edu.tr), (0000-0001-9921-3193).

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Afganistan, Milli Mücadele, Destek

Military, Health and Education Support of Turkey to Afghanistan in the Republic Period

Abstract

Turkish-Afghan relations have a long history. Afghanistan, on the route of Asia Minor in the adventure of Turkish history starting from Central Asia, has witnessed intense political, military and economic developments throughout history. Turkey and Afghanistan have often been essential in the effects between the two countries, Asia and the Western world, on the line stretching from the historical silk road to modern times. The relations between the two countries have a rich historical background, dating back to the periods, especially from the acceptance of Islam by the Turks to the end of the Ottoman Empire. The intensity of the relations based on this potential continued to increase during the Turkish National Struggle and the Republic of Turkey established after it. As a matter of fact, Afghanistan was one of the countries that recognized Turkey as the earliest during the National Struggle. Afghanistan, which was in the hegemony area of the Great Powers during the colonialism and Cold War periods in modern times, has experienced great political instability, and economic and social problems for a long time. In this process, one of the biggest supporters of Afghanistan has been Turkey. Since its establishment, Turkey has contributed to Afghanistan's stability and modernization by providing continuous support in education, culture, health and other fields. Numerous documents in the Prime Ministry Republic Archive point to examples of this.

In this study, an evaluation of Turkey's support to Afghanistan in the mentioned areas will be made within the framework of the relations developed between the two countries.

Keywords: Türkiye, Afghanistan, National Struggle, Support

Giriş

Türkiye ve Afganistan ilişkilerini, Türklerin batı ve güney yönündeki göçleri sürecinde bu coğrafya ile temasından başlatmak mümkündür. 9 ve 10. Yüzyıldan itibaren yoğunluk kazanan Türklerin İslamlaşma süreci içinde bir süre sonra bu bölgede ilk Müslüman Türk devletlerinden biri olan Gazneliler Devleti kurulmuştur. 1040 yılında yapılan Dandanakan Savaşı

sonucunda Selçuklu hâkimiyetinin Horasan'da üstünlüğü ele geçirmesiyle birlikte bu bölgede de Anadolu'ya kadar uzanan Batı Türklüğünün etkileri daha fazla artmıştır. Osmanlılar döneminde uzun yıllar Doğu Türklüğünün bir parçası olarak Timur ve Babür döneminden sonra ise Afganistan Rus yayılcılığının güney yönündeki hedeflerinden biri haline gelmiştir. 18. Yüzyılda hız kazanan Rus yayılcılığı, 19. Yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin de gerileme sürecine girmesiyle birlikte Orta Asya'daki Türkistan hanlıkları üzerinde Rus baskısı iyiden iyiye artmıştır. Rusya'nın bir taraftan Pan-Slavizm yoluyla Balkanlar üzerinden, diğer taraftan bu hanlıklar üzerinden Osmanlı Devleti'ni kuşatma politikaları karşısında Osmanlı Devleti buna bir önlem olarak Afganistan ile temas kurmuş ve bu amaçla 1877 Ağustos sonlarında sabık İstanbul kadılarında Ahmet Hulusi Efendi'yi fevkalade elçi olarak Afganistan'a göndermiştir. Emir Şir Ali Han tarafından büyük bir hürmetle karşılanan Türk elçisi Osmanlı Devleti'nin, İngiltere (D)devletinin de dostluk ilişkilerini düzeltilmesi taleplerini de içeren bu yöndeki tekliflerini Emir'e iletmiştir. Emir buna karşılık Osmanlı Devleti'nin ve İslam halifeliğinin kendilerine ilgisinden ziyadesiyle memnun olduklarını, ancak İngiltere konusunda İngilizlerin kendileri açısından en az Ruslar kadar tehlikeli olduklarını ve Afganistan'ın üçlü bir kuşatmayla (Rusya, İran ve İngiltere) karşıya olduğunu ifade etmiştir. İki ülke arasındaki bu girişimden beklenen sonuç alınamamıştır¹. Bu aşamadan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler iki devletin kendi sorunlarıyla yüz yüze kaldığı ortamda Milli Mücadele dönemine kadar düşük bir yoğunlukta seyretmiştir.

1. Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Türkiye-Afganistan İlişkileri

Yeni dönemde Türk-Afgan dostluğunun temelini atanlar Türkiye'nin özgürlükçü aydınları olmuştur. Bunlar daha ziyade Abdülhamid rejimine muhalefet eden ve Mısır'a yerleşen doktor, mühendis, maliyeci, ressam, matbaacı gibi elinden iş gelen kişilerdir. Nitekim Afganistan'ın ilk gazetesi olan *Seracal Ahbar-ı Afganistan'ı* çıkaran öğrenimini Türkiye'de yapmış olan Muhammed Tarzi'dir. Bu gazete Afganistan'da bağımsızlık fikrinin uyanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Tarzi, Mısır'da kaçak olarak

¹ Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Münasebetler (1775-1875)*, Ankara 1994, s. 116-117.

bulunan Türk yurtseverlerini Afganistan'a götürmek konusunda Emir'i ikna ederek bu aydınların Afgan milli hareketine desteğini sağlamıştır².

Milli Mücadele, Türkiye için askeri ve maddi açıdan taşıdığı zorluklar kadar siyasi ilişkiler açısından da önemli zorlukları içeriyordu. Savaşın ilk dönemlerinde Türkiye diplomatik bir yalnızlık içinde bulunurken 1921 yılından itibaren askeri başarıların gelmeye başlamasıyla birlikte bu durum değişmeye başlamıştır. Bunun yansımalarından biri de TBMM Hükümetinin 1 Mart 1921'de Afganistan'la yaptığı dostluk antlaşması olmuştur. Bu antlaşma öncesinde Cemal Paşa vasıtasıyla ilişkiler açısından daha müsait bir ortam hazırlanmış ve bu ortamda Atatürk ile Afgan Kralı Amanullah Han arasında 1920 yılı yaz aylarında mektuplaşmalar başlamış ve bu mektuplaşmalarla iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan antlaşmaya gelinmiştir³. Türkiye adına Yusuf Kemal ve Rıza Nur Beylerin imza koydukları ve Moskova'da yapılan ve toplam 10 maddelik bu antlaşmaya göre; iki ülke birbirlerinin bağımsızlıklarını tanıyor (madde 1), her iki ülkeden herhangi birine emperyalist bir saldırı olduğunda bu tehlikeyi birlikte püskürtmeyi kabul etmekte (madde 4), iki ülke ilişkilerini ticari ve ekonomik yönlerden geliştirmeleri ve karşılıklı konsolosluk işlemlerini hızlandırma hükümlerini getiriyordu (madde 6). Antlaşmaya göre ayrıca Türkiye Afganistan'a kültür alanında yardım etmeyi, bu amaçla Afganistan'a öğretmen ve subay göndermeyi, gönderilecek öğretmen ve subayların en az beş yıl süreyle görevde kalmaları Afganistan isterse bu alandaki desteğin yenileneceği taahhüt ediliyordu (madde 9)⁴.

Bu antlaşmanın ardından Afganistan ilk Türkiye elçisi olarak Sultan Ahmet Han'ı Türkiye'ye göndermiştir. Sultan Ahmet Han'ın 9 Nisan 1921'de Türkiye'ye gelmesinin ardından 11 Haziran 1921'de Türkiye'de Afganistan elçiliğine bayrak çekilmiştir. Türkiye de buna mukabele olarak Afganistan'a tam yetkili olarak ilk Türk elçisi olarak 12 Mart 1922 tarihinde Korgeneral Ömer Fahrettin (Türkkan) Paşa'yı atamıştır. Fahrettin Paşa'nı bu göreve atanması, Afgan Kralı Amanullah Han'ın daha önce mektupla belirttiği Afganistan harbiyesinin tanzim edilmesi yönündeki isteğine cevap niteliğindedir. Fahrettin Paşa buradaki görevini 1926'ya kadar sürdürmüştür.

² Zeki Sarhan, *Kurtuluş Savaşımız'da Türk-Afgan İlişkileri*, İstanbul 2002, s. 17.

³ Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, Ankara 2002, s. 41-47. Bu mektuplardan birinde Afgan Kralı Amanullah Han, Afganistan devletinin harbiyesini tanzim etmek için Türkiye'de bir askeri heyetin gönderilmesini istemiştir. Şimşir, *a.g.e.*, s71.

⁴ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C.1 (1920-1945)*, Ankara 1983, s. 25-26.

ve dört yıl süreyle Afganistan'daki gelişmeleri yakından takip ederek Rusya'nın baskısına maruz kalan Türklerin faaliyetlerini yakından takip etmiştir⁵.

Bu antlaşmadan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler hızlıca bir gelişme göstermiştir. Bu cümleden olarak Afganistan Kralı Amanullah Han 20 Mayıs 1928'de Türkiye ziyareti için Ankara'ya gelmiştir. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasında 25 Mayıs 1928'de "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. Dokuz maddeden oluşan ve Türkiye adına Tevfik Rüşti, Afganistan adına Gülâm Sıdık imzalarını taşıyan bu antlaşma, 1921'deki antlaşma ile benzer hükümleri içermekte ve iki ülke arasındaki dostluk ve güveni pekiştirme amacını taşımaktaydı. Yine bu antlaşma ile Türkiye'nin özellikle eğitim ve askeri alanda Afganistan'a vereceği desteklerin altı bir kez daha çizilmiştir⁶. Bu antlaşma, bugünkü deyimle ifade edilecek olursa "teknik yardım"ı öngörmüş ve bu kavram hükme bağlanmıştır Bu antlaşma, bu niteliğiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin imzaladığı ilk antlaşma olmuştur. Yapılacak işbirliği konusunda "teşrik-i mesai" ve "tevhid-i mesai" kavramlarının kullanılması dikkat çekicidir. Bu antlaşma ile Afganistan ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler üst seviye çıkarılmış ve diplomasi alanındaki konsolosluk düzeyindeki ilişkiler büyükelçilik düzeyine çıkarılmıştır. Bu cümleden olarak Yusuf Hikmet (Bayur) Bey Afganistan'a büyükelçi olarak gönderilmiştir.

2. Türkiye'nin Afganistan'a Verdiği Destekler:

2.1. Askeri Alandaki Yardımlar

1928 Antlaşması gereğince Afgan ordusunu modernleştirmek amacıyla Korgeneral Kazım (Orbay) başkanlığında Albay Hidayet, Nuri, Reşit, Cemil, Muharrem, Binbaşı İzzet ve Halim, Askeri Uzmanlar Heyeti 21 Ekim 1921 tarihinde Afganistan'a gönderilmiştir. Korgeneral Kazım Orbay, Amanullah Han tarafından Afganistan Genelkurmay Başkanlığına getirilmiş ve Orbay ve ekibinde yer alan dört miralay perişan durumdaki Afgan ordusunu düzeltmeye çalışmıştır⁷.

⁵ Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri, Ankara 2009, s.45-47.

⁶ A.g.e., s. 161.; Soysal, a.g.e., s. 330-332.

⁷ A.g.e., s. 68.

Antlaşma gereği Türkiye Afganistan'a askeri yardım uygulamalarını başlatmıştır. Bu cümleden olarak Kâbil'de açılmış olan İhtiyati Zabitan Mektebi'nde öğretmen olarak görev yapmak üzere beş subayın Türkiye'den rütbeleri bildirilmek ve sefarete mensup olmak şartıyla gönderilmesi istenmiştir. Bu çerçevede Afgan ordusundan gelen ve Üçüncü Kolordu'da eğitime alınan sekiz yüzbaşı ve yedi mülazımın eğitimleri devam edinceye kadar Türk subayları gibi maaş almaları sağlanmıştır. Ayrıca her yıl en çok elli Afgan subayı Türkiye'de kurs ve staj görmek üzere Türk ordusuna kabul edilmiştir⁸. Bunun dışında antlaşma çerçevesinde Milli Müdafaa Vekâleti'nin 15 Mart 1926 tarihli toplantısında Türkiye'nin Afganistan'a katarsura, iki bin İngiliz piyade tüfeği, dört makineli tüfek ve beş yüz bin mermi gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁹.

Daha sonra yine bu kapsamda yetişmiş eleman ihtiyacını karşılamak 5. Kolordu Komutan General Naci Paşa Afganistan Hükümeti Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na getirilmiştir¹⁰.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan belgelerden hareket ederek bu dönemde askeri yardım sürecinin şu şekilde bir seyir izlediği görülmektedir.

09.01.1929 tarih ve 2430 numaralı tezkere ile Milli Müdafaa Vekâleti'nden gelen teklif üzerine Afganistan ordusunda görev alacak zabitan hakkında İcra Vekilleri Heyeti tarafından 16.01 1929 tarihli toplantısında bu hususla ilgili kanun layihası hazırlanmıştır¹¹.

18.11.1935 tarihli Başvekâletten Genelkurmay Başkanlığı ve İktisat Vekâleti'ne gönderilen yazıda Afganistan Hükümeti tarafından Türkiye'den istenilen Harbiye Mektebine bir ders nazırı bir süvari muallimi ve bir de taşkömürü işlerinde uzman bir mühendisin gönderilmesiyle ilgili gereken işlemin yapılması istenilmektedir¹².

17.02.1942 tarih ve 22298/78 numara ile Başvekâletten Milli Müdafaa Vekilliği'ne gönderilen yazıda Afganistan Yüksek Kumanda Kursu'nda çalıştırılmak üzere Afganistan Hükümetince Kâbil'e gönderilmesi istenilen iki

⁸ B.C.A., 119.31.14.

⁹ Soysal, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁰ *A.g.e.*, s. 55.

¹¹ B.C.A., 30-10-0-0-20-119-18.

¹² B.C.A., 30-10-00-00-212-444-2-2.

subayla ilgili olarak İcra Vekilleri Heyeti'nin 19.02.1942 tarihli toplantısında bu kişilerin Afganistan'a gönderilmesinin uygun olduğu bildirilmiştir¹³.

20.02.1937 tarihli reisicumhur imzalı belgede ise Afganistan Harbiye Mektebi için seçilen ve Kâbil'e gidecek 11 subaya siyasal pasaport verilmesine atfen Hariciye Vekilliği'nin yaptığı teklifin İcra Vekilleri Heyeti tarafından 20.02.1937 tarihinde onaylandığı bildirilmiştir¹⁴.

8 Temmuz 1937'de Türkiye'nin öncülüğünde İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan Sadabad Pakti'ndan sonra Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkiler stratejik boyutlar kazanarak gelişmeye devam etmiştir.

Soğuk Savaş döneminde gerileme sürecine giren Türkiye-Afganistan ilişkileri 20. Yılın sonlarına doğru yeniden canlanma dönemine girmiştir. Yeni dönemde 16 Ocak 2003 tarihinde iki ülke arasında bu alanda Askeri Eğitim ve İşbirliği Antlaşması imzalanmış ve bu suretle bu alandaki gelişmeler yeni boyutlara ulaşmıştır.

2.2.Sağlık Alanındaki Destekler

Türkiye'nin Afganistan'a sağlık alanında verdiği destekleri Amanullah Han'ın talebi üzerine bu ülkeye gönderilen bilim adamlarından biri olan Kâmil Rıfki (Urga)'dan başlatmak yerinde olur. Kral ailesinin doktorluğunu yapan ve Kâbil Tıp Fakültesi'nin kuruculuğunu yapan Urga, bu ülkede 17 yıl kalmıştır. Kâmil Urga, Afganlılar tarafından çok sevilmiş ve Kâbil'de Rıfki adını verdikleri bir sanatoryum açmışlardır. Bu süreçte Afganistan'da Eczacılık Okulu, Erkek Hasta Bakıcı Okulu ve Ebe Okulu yine buradaki Türkler tarafından kurulmuştur. Bu okulların bütün ana binaları ve öğrenci yurtları yine Rıfki Bey tarafından yaptırılmıştır.

Türkiye'nin Afganistan ilişkilerine verdiği önem diplomasi düzeyinde artarak devam etmiş ve 11 Haziran 1933'te Memduh Şevket Esendal bu ülkeye büyükelçi olarak gönderilmiştir. Esendal görev yaptığı 8 yıl içinde (31Ekim 1941)Türk hükümeti ve Atatürk'ün direktiflerini en iyi şekilde uygulayarak Türkiye'nin bu ülkedeki nüfuzunu en üst seviyeye çıkarmıştır.

¹³ B.C.A., 30-10-0-0-258-734-11.

¹⁴ B.C.A., 30-0-18-1-2-72-14-009.

06.04.1937 tarih ve Reiscumhur imzalı hükümet kararnamesinde İstanbul Belediyesi Emrâz-ı Zühreviye Teşkilatı İstanbul Muayenesi Baştabibi Dr. Abdurrahman Derman'ın Kâbil Tıp Fakültesinde muallimlik yapmak üzere Afganistan'a gitmesine İcra Vekilleri Heyeti'nce 06.04.1937 tarihinde izin verildiği bildirilmektedir¹⁵.

22.04.1942 tarih ve 71961 sayılı Milli Müdafaa Vekâleti'nden Başvekâlete gönderilen yazıda Afganistan Harbiye Nezareti'nde çalışmak üzere Türkiye'den intaniye mütehasısı, bakteriyolog tabip ve uzvi kimya muallimi subay istenildiği, ancak bu alanlarda Türkiye'de de az olması nedeniyle bunun şimdilik muvafık olmadığı, ancak mutlak vermek gerekiyorsa adedi fazla olan başka branşlardan seçilerek gönderilmesi için Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletinin gerekli seçimleri yapması istenilmektedir¹⁶.

04.03.1943 tarihli Hariciye Vekâletinden Başvekâlete gönderilen yazıda ise, Afganistan Büyükelçiliği'nden alınan takrire; Afganistan Tıp Fakültesi hastanelerinde çalıştırılmak üzere Afganistan Hükümeti tarafından istenilen profesör ve mütehasıslardan bir kısmının on aydan beri henüz seçilip gönderilemediği, iki ülke arasındaki mevcut antlaşma gereğince bunun ivedilikle halledilmesi gerektiği, bundan böyle bu tür isteklerin iki ay zarfında görüşülerek sonuçlandırılacağı verildiği bildirilmektedir¹⁷.

Bu konuda bir başka belge olan ve Reis-i Cumhur imzasını taşıyan kararnameye göre; *"Afganistan Hükümeti'nin talebi üzerine Afganistan'ın Kandehar, Herat, Mezarişerif vilayetleri memleket hastaneleri baştabiplikleri ile emrâz-ı sâriye mücadelesi işlerinde çalışmak üzere hizmet kabul etmek isteyen Çorum Memleket Hastanesi Dahili Hastalıklar Mütehasısı Doktor Fazıl Cengiz ile Manisa Beynelmîlel Moris Şinasi Hastanesi dahili hastalıklar mütehasısı Doktor Mehmet Reşit Engiz, Ağrı Vilayeti Memleket Hastanesi dahili hastalıklar mütehasısı Doktor Ahmet Asım Koştan ve Ankara Belediye Hastanesi dahili hastalıklar mütehasısı Doktor Raşit Sınırgeçti'ye izin verilmesi Sıhhat ve İçtimai Muavenet*

¹⁵ B.C.A., 30-18-1-2-73-27-11. Bu meyanda bir başka örnek olarak; *"Afganistan hizmetinde bulunan doktorlarımızdan Nuri Kâmil'in 1312 sayılı kanun hükümleri ile 1683 sayılı kanunun 10. maddesi mucibince Afganistan Hükümetinde çalışmasına müsaade verilmesi, Hariciye Vekilliğinin 15.06.1937 tarih 1225/381 sayılı teklifi ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet vekilliğinin 19.08.1937 tarih ve 169/17212 sayılı mütalaası üzerine İcra Vekilleri Heyetince 20.08.1937 tarihinde karar verilmiştir"* şeklindeki reiscumhur imzalı kararname ile ilgili belge gösterilebilir. B.C.A., 030-0-18-0-01-78-72-013.

¹⁶ B.C.A., 30-10-0-0-258-7434-13.

¹⁷ B.C.A., 30.10.0.0.258-734-14.

*Vekaletinin muvafakatına atfen Hariciye Vekilliği'nin 23.3.1938 tarih ve 6390/139 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nce 8.4.1938 tarihinde onanmıştır*¹⁸.

Bir başka örnek olarak sağlık durumunun bozulması dolayısıyla sözleşmesi feshedilerek yurda dönmüş olan röntgen uzmanı Dr. Nureddin Savcı'nın yerine gönderilecek Yozgat Memleket Hastanesi Röntgen Uzmanı Dr. Ahmet Talaslı ile ilgili 28 Nisan 1941 tarihli bakanlar kurulu kararı gösterilebilir¹⁹.

İlerleyen tarihlerde bu alanda Afganistan'a giden görevliler tam teşekküllü hastaneler, kimya laboratuvarları, bakteriyoloji kurumları, tıp okulları kurarak Afganistan'ın tıp ilmiye tanışmasını sağlamışlardır²⁰. Afganistan'da ilk otopsiyi Dr. Binbaşı Galip Göker kurşunla yaralanan biri üzerinde yapmıştır. 1954'de Dr. Gıyas Ünsal nöro-psikiyatri, Dr. Turgut Aksoy radyolojiye, Doç. Dr. Dünder Birkan farmakolojiye, Dr. Yarbay Necati Vural dahiliye kliniğinde görevlendirilmişlerdir²¹.

Sağlık alanında verilen bu destekler veterinerlik alanında verilen hizmetlerle de devam etmiştir. Buna bir örnek olarak da; Konya Hayvan Hastanesi uzman veterineri Namık Buharalılar ile Ankara Veteriner Müdürlüğü Klinik uzmanı Selçuk Çakır ve Eskişehir Tohum Islah İstasyonu ziraat yüksek mühendisi Kadri Akat ile İkinci ordu müfettişliği tıp müşaviri veteriner bakteriyolog Albay Hayri Selçuk'un Afganistan hükümeti nezdinde üç yıl süreyle görevlendirilmelerine izin veren İcra Vekilleri Heyetinin 15.08 1957 sayılı kararı gösterilebilir²².

2.3.Eğitim ve Kültür Alanında Verilen Destekler

Türkiye ile Afganistan arasında yapılan 01 Mart 1921 ve 25 Mayıs 1928'de yapılan Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmaları eğitim ve kültür alanlarındaki işbirliğini de içeriyordu. Bu cümleden olarak Türkiye

¹⁸ B.C.A., 030-18-01-02-82. Bunun benzer bir örneği de; "Afganistan Hükümetinin talebine binaen Afganistan'ın Kabil Üniversitesinde çalışmak üzere vazife kabul etmek isteyen Ankara Numune Hastanesi operatör muavinlerinden Dr. Faruk İlhan ile mezkur hastane eski dahiliye muavinlerinden Dr. Adnan Atam'ın Afganistan Hükümeti emrinde vazife kabul etmelerine izin verilmesi, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliğininin 14.11.1938. tarih ve 271/27565 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 28.11.1938 tarihinden onanmıştır şeklindeki belgedir. B.C.A., 030-18-01-02-85-98-19.

¹⁹ B.C.A., 30-18-1-2-94-35-17.

²⁰ Özlem Korkmaz, "Afganistan'a Türk Yardımı (1920-1960)", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, (Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu), İstanbul 2002, s. 217.

²¹ A.g.e., s. 220.

²² B.C.A., 30-18-1-2-46-40-13-4.

1930'lerden itibaren bu yöndeki desteğini uygulamaya başlamış ve Afganistan'a öğretmenler göndermeye başlamıştır. Özellikle Amanullah Han döneminde Afganistan'dan yüzlerce kız ve erkek öğrenci Türkiye'ye gönderilmiş ve iyi yetişmeleri sağlanmıştır. Eğitim konusunda Amanullah Han döneminde ilk ve ortaöğretim veren okullar çoğaltılmaya ve geliştirilmeye çalışılmışsa da bu girişimler ihtiyacı karşılamaya yetmemiştir. Sonraki dönemlerde ülkedeki ilerleme ve gelişme akımına karşı isyanlar çıkmış ve Türkiye'ye gönderilen öğrenciler geri çağırılmıştır. Amanullah Han'dan sonra yerine geçen bir çete reisi Beççe-i Saka lakaplı Habibullah'ın Türk heyetini geri göndermiş ve bütün yenilikleri durdurmuştur. Ancak kısa bir süre Amanullah Han çizgisinde hareket eden Nadir Şah'ın ülkeyi bu eşkıyadan kurtarması üzerine ilişkiler yine normale dönmüştür²³. Nadir Şah döneminde 1932'de açılan üniversitenin tıp, hukuk, ve siyasal bilimler fakültelerinde eğitimin yapılandırılması için Türkiye'den doktor uzman ve eğitimci gönderilmesi talep edilmiştir²⁴. Türkiye bu talepleri yerine getirmeye çalışmıştır. Bu anlayışla hareket eden Türkiye, cumhuriyet tarihi boyunca Afganistan genelinde 27 okul inşa ettirmiştir. Bu okullardan 38.000 öğrenci faydalanmaktadır. Ayrıca Kabil'de halen yapılanma süreci devam etmekte olan bir Türkoloji projesi mevcuttur. Bu süreç erken dönemlerden itibaren gelişmeye başlamıştır. Afganistanlı pek çok öğrenci 1930 ve 1940'lı yıllarda Ankara'da Mülkiye'den mezun olduktan sonra anayasa ve idari alanda ülkelerinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Yine bu dönemlerde birçok Mülkiyeli uzman bilim adamı Afganistan'da görev yaparak bu ülkenin idari yönden daha fazla gelişmesine yardımcı olmuştur. Bunlar arasında Hasan Vasfi Mentеш, Emin Ali Çavlı, Ord. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, Ord. Prof. Ethem Menemencioğlu, Prof. Atıf Akgüç, Prof. Mehmet Ali Dağpınar bunlardan bazılarıdır²⁵.

Eğitim ve kültür açısından gelişmeler belgelere şu şekilde yansımış görünmektedir:

Afganistan Maarif Müfettişliğine atana İsmail Hikmet Ertaylan'a diplomatik pasaport verilmesiyle ilgili 13.01.19139 tarihli bakanlar kurulu

²³ Salim Cöhçe, "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, (Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu), İstanbul 2002, 136-137.

²⁴ Korkmaz, *a.g.m.* s.205.

²⁵ Şimşir, *a.g.e.*, 367-371.

kararı²⁶, Afganistan'daki eğitimin Türk Maarif yetkilileri tarafından denetlenerek eksikliklerinin giderilemeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Bu konuda verilen destek branş öğretmeni desteği boyutlarına kadar varmış görünmektedir. Bunun bir örneği olarak; Ankara Üçüncü Ortaokul Müdür Muavini ve resim öğretmeni Nusrat Karaca'nın aylığı ödenmek suretiyle Afganistan Hükümeti nezdinde görevlendirilmesiyle ilgili olarak reisi cumhur imzalı 16.08.1944 tarihli bakanlar kurulu kararı gösterilebilir²⁷.

Bir başka örnek ise; kuruluşu Türklerin eseri olan Afganistan'da Kâbil Muallim Mektebi olarak bilinen okulda görev yaparken bu görevi sona eren Gazi Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi Öğretmeni Hasan Örengil'in sözleşmesinin üç yıl daha uzatılmasını onaylayan 23.01.1947. tarihli Bakanlar Kurulu kararıdır²⁸.

Benzer bir örnek de; Emniyet Genel Müdürlüğü Basın Yayın Tetkik Uzmanı Hikmet Tongur'un Türkiye'deki görevine ait aylığı devam etmek suretiyle üç yıl süreyle Afganistan Polis Öğretmenliği görevini almasına izin veren reisi cumhur imzasını taşıyan 08.04.1952. tarihli bakanlar kurulu kararıdır²⁹.

Bu tür örneklerden biri de Afganistan'ın maliye teşkilatında yapılacak düzenlemelerle ilgili olarak Maliye Vekâleti Muhasebat Umum Müdür Muavini Niyazi Şahin'in bir yıl süreyle Afganistan Hükümeti hizmetinde görev almasını onaylayan 06.05.1955. tarihli bakanlar kararıdır³⁰.

Benzer bir destek de ziraat alanında da verilmiş ve Yüksek Ziraat Mühendisi Hüseyin Gencer iki yıl süreyle Afganistan'da görevlendirilmiştir.

Bu alandaki ilişkileri geliştirmek ve kurumsal bir temele oturtmak için iki ülke arasında bir Birleşmiş Milletler Eğitim Kültür Teşkilatı ilkeleri doğrultusunda iki ülke arasında 1959 yılında 11 maddelik bir kültür anlaşması imzalanmıştır³¹.

²⁶ B.C.A.,/30-1-2-18--85-114-19.

²⁷ B.C.A., 30-18.-1-2-106-59-2.

²⁸ B.C.A.,/030-18-01-02-112-89-12.

²⁹ B.C.A., 030-18-1-2-128-29.

³⁰ B.C.A., 030-01-02-139-42-7. Bunun benzer bir örneği de Maliye Vekaleti Tetkik Kurulu üyesi Şinasi Tabar'ın, Afgan Hükümeti nezdinde iki yıl süreyle görevlendirildiğini belirten 18.06.1956. tarihli bakanlar kurulu kararıdır. B.C.A., 030-18-1-2-143-50-17.

³¹ Türkiye adına Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Afganistan adına Esedullah Seraj imzalarını taşıyan bu anlaşmaya göre; iki ülke mevcut mevzuat çerçevesinde bu alandaki işbirliğini

Bir başka eğitim hizmeti olarak Afganistan'a giden Türk misyonunun çocuklarının eğitimi için okul açılması gerekmiştir. Bu amaçla Prof. Dr. Orhan Oğuz 1952'de Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurarak Türk sefaretinin içinde bir Türk Okulu açılmasını sağlamış ve bu okulun müdürlüğünü de bizzat kendisi yapmıştır.

Sonuç

Türkiye-Afganistan ilişkileri tarih boyunca olumlu yönde seyretmiştir. Bu ilişki konjonktürel bir ilişki olmayıp tarihi derinliğe dayanır. Bu ilişkide en olumlu gelişmeler, Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde olmuştur. Bu süreçte Afganistan, Türkiye'nin bağımsızlığını ilk tanıyan devletlerden biri olmuştur. Daha sonraları, özellikle Soğuk Savaş döneminde büyük güçlerin nüfuz alanı mücadelesinden Türk-Afgan ilişkileri de olumsuz yönde etkilenmiştir. Her şeye rağmen Afganistan modernleşmede rol model olarak gördüğü Türkiye'yi yakından takip etmiştir. Türkiye de Afganistan'a her zaman yardım elini uzatarak bu ülkenin istikrarlı gelişimine katkıda bulunmuştur. Modern dönemler itibarıyla iki ülkenin ilişkileri daima olumlu seyretmiş ve Türkiye'nin Milli Mücadele ve sonrasında döneminde bu ülkeye yaptığı yardımlar ve verdiği destekler Türk-Afgan ilişkilerinin yeni zeminini oluşturmuştur. Kadim tarihi derinliğe sahip olan iki ülkenin ilişkileri konjonktürel düzeyde ele alınamayacak kadar çok eski ve önemlidir. Dolayısıyla her zaman farklı değerlendirme ve yorumlara açıktır.

geliştirilmesi ve yeni eğitim kurum kumları açılması, yükseköğretimde üniversite personelinin ve ilim araştırmacılarının mübadelesinin gerçekleştirilmesi, üniversite eğitiminde denklik verilmesi, kültür, sanat alanlarında karşılıklı etkinliklerin düzenlenmesi... gibi hükümleri kapsamaktaydı. *B.C.A.*, 30-18-1-2-154-60-9.

KAYNAKÇA

Arşiv belgeleri: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B.C.A., 119.31.14.

B.C.A., 30-10-0-0-20-119-18.

B.C.A., 30-10-00-00-212-444-2-2.

B.C.A., 30-10-0-0-258-734-11.

B.C.A., 30-0-18-1-2-72-14-009.

B.C.A., 30-18-1-2-73-27-11.

B.C.A., 030-0-18-0-01-78-72-013.

B.C.A., 30-10-0-0-258-7434-13.

B.C.A., 30.10.0.0.258-734-14.

B.C.A., 030-18-01-02-82.

B.C.A., 030-18-01-02-85-98-19.

B.C.A., 30-18-1-2-94-35-17.

B.C.A., 30-18-1-2-46-40-13-4.

B.C.A., 30-1-2-18--85-114-19.

B.C.A., 30-18-1-2-106-59-2.

B.C.A., 030-18-01-02-112-89-12.

B.C.A., 030-18-1-2-128-29.

B.C.A., 030-01-02-139-42-7.

B.C.A., 030-18-1-2-143-50-17.

B.C.A., 30-18-1-2-154-60-9.

Yayınlanmış eserler:

CÖHÇE, Salim, "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, (Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu), İstanbul 2002

KORKMAZ, Özlem, "Afganistan'a Türk Yardımı (1920-1960)", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, (Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu), İstanbul 2002.

Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri, Ankara 2009.

SARAY, Mehmet, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Münasebetler (1775-1875)*, Ankara 1994.

SARIHAN, Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşımız'da Türk-Afgan İlişkileri*, İstanbul 2002.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.1 (1920-1945), Ankara 1983.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Atatürk ve Afganistan*, Ankara 2002.